

КОНСТИТУЦІЙНА НОРМА ЩОДО МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ЗВИЧАЇВ: ОБҐРУНТУВАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ І ЗМІСТУ

Ю. ШОКІН
*доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

Визначення конституційних засад співвідношення Конституції України з міжнародним правом уособлюється у низці аспектів. Одним із них є визначення ставлення до застосування джерел міжнародного права. Чинна Конституція України головну увагу приділяє лише міжнародним договорам (ст. 9). Водночас залишає осторонь питання про міжнародно-правові звичаї, значення яких у регулюванні міжнародних правовідносин у будь-якому разі не поступається договорам, а в багатьох випадках навіть переважає.

Добре відомо, що тільки розширене тлумачення окремих статей Конституції України дозволяє стверджувати, що її творці мали на увазі, зокрема, й міжнародно-правові звичаї. Насамперед йдеться про статті 8 і 18 Основного Закону. Стаття 8 проголошує верховенство права. Стаття 18 вказує, що держава у своїй зовнішньополітичній діяльності повинна керуватися основними принципами і нормами міжнародного права. І досі залишається актуальним положення ч. 3 ст. X Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. (далі — Декларація): «Українська РСР визнає перевагу

загальнолюдських цінностей над класовими, пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права».

Такі підходи повною мірою відповідають усталеним зарубіжним конституційним стандартам, але в жодному разі не сьогоденню. Тим паче, що зарубіжні «взірцеві» стандарти апелюють передусім до західноєвропейського конституційного правотворення першої половини минулого століття, зокрема, до норм Конституцій Австрії 1920 р. (ст. 9), Франції 1946 р. (преамбула), Італії 1947 р. (п. 1 ст. 10), ФРН 1949 (ст. 29) тощо. Не секрет, що конституції багатьох пострадянських країн загалом просто запозичили такий підхід, не врахувавши практику тлумачень конституційних і верховних судів західноєвропейських держав, які значною мірою виправили недоліки, притаманні відповідним конституційним формулюванням [1; 2]. Для України зараз, коли відбувається конституційна реформа і працює відповідна Конституційна Комісія, є можливість ввести в дію низку таких нормативних нововведень, які, з одного боку, оптимізують регулювання певних конституційних положень, а з другого — викличуть

жвавий інтерес міжнародної спільноти. Одним із таких нормативних нововведень може бути норма щодо встановлення і застосування міжнародно-правових звичаїв.

Крім цього, на сучасному етапі українського державотворення визнання і застосування міжнародно-правових звичаїв у внутрішньому праві значно сприятиме гармонізації норм європейського, міжнародного права національного права України, яка, як справедливо зазначає Н. Пархоменко, «має особливу значущість і актуальність, оскільки з цим процесом пов'язане не лише створення правової бази для майбутнього вступу до ЄС, а й досягнення інших важливих для нашої держави цілей» [3, 341].

Проблематику міжнародно-правових звичаїв та окремі проблеми їх встановлення і застосування на міжнародній арені і в межах українського правопорядку в українській доктрині міжнародного права досліджували В. Денісов, А. Дмитрієв, С. Войтович, М. Гнатовський, О. Київець, М. Медведєва, Л. Тимченко, О. Шемякін та інші вчені. Вельми тривалий проміжок часу міжнародно-правовий звичай був і залишається основною темою наукових досліджень автора цієї статті [4; 5].

Метою статті є обґрунтування доцільності включення до Конституції України та визначення змісту норми, яка б характеризувала загальні засади застосування міжнародно-правових звичаїв у внутрішньому українському праві.

По-перше, будь-якій сучасній конституції потрібна норма, яка б врегулювала комплекс питань щодо визнання та застосування міжнародно-правових звичаїв як у міжнародних, так і внутрішньодержавних правовідносинах. Посилання на загальновизнані основні принципи та норми є вкрай недостатнім, воно здійснюється на зміст норм, а не форму їх зовнішнього вираження. Тим паче, що основні прин-

ципи і норми так само закріплені й у міжнародному договірному праві.

На нашу думку, відповідна конституційна норма повинна починатися з прямого проголошення міжнародно-правових звичаїв джерелом права. У зв'язку з цим зазначимо, що в доктрині міжнародного права багато зауважень викликало формулювання ст. 9 Конституції України: «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою, є частиною національного законодавства України». Частково вони були виправлені нормою ст. 19 Закону України від 29 червня 2004 р. «Про міжнародні договори». Однак головне концептуальне зауваження залишилося — міжнародні договори, на відміну від національних законів і практики їх застосування, мають іншу правову природу, а тому й не можуть бути «частиною законодавства». Зокрема, на це досить типове для конституцій пострадянських держав формулювання звертає увагу І. Лукашук: «Формулювання, що трапляється у конституціях: міжнародний договір — “частина законодавства” є не кращим, оскільки договір не може бути частиною права країни, може мати силу закону, але не може бути віднесений до законодавства. Ще більше це стосується норм загального міжнародного права» [6, 64].

Так само і міжнародно-правові звичаї не можуть бути частиною українського законодавства. У цьому сенсі більш оптимальним вважається формулювання ст. 17 Закону України від 23 лютого 2006 р. «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»: «Суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права».

Визнання міжнародно-правових звичаїв в Україні джерелом права має низку наслідків. Зокрема, у внутрішньому правопорядку воно «легітимує» це джерело, тобто надає всім суб'єктам

правозастосовної діяльності впевненість у припустимості і нормальності його використання при обґрунтуванні своїх прав та обов'язків. Це особливо актуально для пострадянських країн, де юридичний внутрішній звичай мавельми вузькі сфери застосування. А взагалі-то широким професійним загалом він не сприймався як самостійне і, так би мовити, «якісне» джерело.

Крім того, застосування міжнародно-правових звичаїв державними органами та, особливо, судами передбачає низку попередніх послідовних процесуальних дій щодо встановлення змісту таких норм, їх юридичної чинності й територіальної сфери застосування. Безумовно, це неможливо без знання міжнародного права і стану міжнародних правовідносин власної держави. Однак для держави це буде свідчити про більш ґрунтовний підхід до формування *opinio juris* як невід'ємного суб'єктивного (психологічного) елемента міжнародно-правової звичаєвої норми.

У площині міжнародно-правових відносин безпосереднє апелювання до міжнародно-правових звичаїв буде в державі додатковим стимулом до формування більш зваженої власної практики на міжнародній арені. У центрі уваги — постійний аналіз взаємовідносин з іншими державами і міжнародними організаціями на предмет формування постійної та повторюваної практики, яка згодом може набути звичаєво-правового характеру, а отже, за необхідності бути використаною при захисті своїх національних інтересів.

Міжнародному праву відомо чимало випадків, коли неухвально контроль держав за діяльністю власних органів, які формулювали хибну міжнародну практику, призводив до довготривалих і, відповідно, складних і затратних міжнародних процесів з їх розв'язання. Прикладом може бути спір між Канадою і Сполученими Штатами Америки щодо делімітації морського кордону в районі затоки Мен. У центрі уваги

було тлумачення некоректного з погляду США листування Бюро з управління земельними ресурсами Департаменту внутрішніх справ США з Департаментом щодо Північних справ і національних ресурсів Канади у 1965 р. На підставі цього листування Канада стверджувала про визнання Сполученими Штатами Америки міжнародного звичаю, який надавав їй можливість на проведення лінії морського кордону таким чином, щоб він повністю відповідав інтересам Канади щодо використання ресурсів континентального шельфу. Визначальним у спорі стало рішення Міжнародного суду Організації Об'єднаних Націй (далі — ООН), ухвалене аж у 1984 р. [7].

Слід зазначити, що США зробили відповідні висновки, і з кінця 1980-х — початку 1990-х років стали формувати свою зовнішню політику таким чином, щоб власна міжнародна практика в певний момент надавала підстави стверджувати про існування «вигідних» для них міжнародно-правових звичаїв [8]. Отже, можна виокремити ще один аргумент на користь конституціоналізації міжнародно-правових звичаїв — стимул для прогнозованого формування практики держави на міжнародній арені, яка б відповідала утворенню міжнародно-правових звичаїв, що задовольняють її інтереси.

По-друге, норма щодо міжнародних звичаїв повинна була не тільки вказувати на підстави їх застосування у зовнішніх та/або внутрішніх правовідносинах країни, а й відображати основні елементи формування цього джерела. Тобто має бути вказівка на два основних елемента звичаю — практику (об'єктивний) та *opinio juris* (суб'єктивний). Це необхідно для узгодження внутрішнього конституційного бачення складу будь-якої міжнародно-правової звичаєвої норми з усталеними міжнародними підходами, які вже сформувалися у практиці міжнародних судових органів (передусім у практиці Міжнарод-

ного суду ООН) і відповідають найвищим загально визнаним доктринальним стандартам, що представлені доробком Комісії міжнародного права ООН та Інституту міжнародного права.

Сучасна українська доктрина у цьому сенсі досить різноманітна: інколи виокремлюються такі елементи міжнародно-правового звичаю, які не збігаються з міжнародними загально визнаними підходами. Їх можна сприймати як особисті авторські бачення цього джерела, але вони не в змозі докорінно змінити міжнародний стандарт структури звичаю, а тому з погляду практичної доцільності їх використання може лише заплутати українського правозастосовувача.

У цьому сенсі привертає увагу те, яким чином вказується міжнародно-правовий звичай у ст. 38 (1) (b) Статуту Міжнародного суду ООН — «міжнародний звичай як доказ загальної практики, визнаної як правова норма». Недолік цього визначення добре відомий — порушена логіка формулювання змісту джерела: одне джерело («міжнародний звичай») є доказом власного існування («загальної практики, визнаної як правова норма»). Більш вдалою вважається норма ст. 38 (b) Статуту Постійної палати міжнародного правосуддя: «Загальна практика, прийнята як право, свідчить про існування звичаєвої норми».

Однак річ дещо в іншому — і ст. 38 (1) (b) Статуту Міжнародного суду ООН, і ст. 38 (b) Статуту Постійної палати міжнародного правосуддя містять прямі вказівки на елементи звичаю, які характеризують процес його утворення. Водночас у відповідних посиланнях цих документів на міжнародні договори, як і на інші джерела, міститься лише їх найменування без розкриття відповідних змістовних характеристик.

По-третє, при зверненні до міжнародно-правових звичаїв слід враховувати їх різноманітність. У доктрині і практиці міжнародного права добре

відомі різні класифікації звичаїв залежно від територіальної сфери дії (загальні, локальні (або партикулярні звичаї за термінологією Комісії міжнародного права ООН)), юридичної ваги норм, які вони закріплюють (імперативні, диспозитивні), галузі міжнародного права (звичаї дипломатичні, міжнародного гуманітарного права, морські, права міжнародних договорів тощо). Важливо розрізнити міжнародно-правові публічні звичаї і звичаї міжнародного приватного права. Власне у цій статті йдеться саме про перші, але в будь-якому разі провозастосовувач повинен усвідомлювати ці відмінності.

Чинна Конституція України прямо не поділяє міжнародно-правові звичаї на категорії. Тільки розширене тлумачення ст. 8 може надати підстави до висновку про застосування таких особливих правових норм, як загальні принципи права. При цьому слід враховувати, що в доктрині міжнародного права стосовно загальних принципів вже багато років триває дискусія щодо їх окремого місця в системі джерел міжнародного права [9]. Зазначимо, що ст. 38 (1) (c) Статуту Міжнародного суду ООН «загальні принципи права, визнані цивілізованими націями», виокремлює від міжнародних договорів і міжнародних звичаїв.

Стаття 18 Конституції України і ч. 3 ст. X Декларації вказують лише на звичаї загального міжнародного права. Доктрина відносить до них норми *erga omnes* як імперативні, так і диспозитивні. Зовсім не враховані локальні (партикулярні) звичаї, які теж, у свою чергу, вельми неоднорідні. Їх спектр поширюється від двосторонніх міждержавних звичаїв до звичаїв, що сформувалися у практиці великих міжнародних регіональних і міжрегіональних об'єднань (ЄС, Організація з безпеки і співробітництва в Європі, Ради Європи, Співдружність Незалежних Держав тощо). І річ навіть не в тому, чи мають вони визнаватися і застосовуватися

на міжнародному рівні — це й так відбувається, — а в тому, чи повинні внутрішні адміністративні й судові системи свідомо впливати на процеси утворення і застосування таких звичаїв. Це може безпосередньо вплинути на формування міжнародно-правової позиції держави щодо їх існування, чи, навпаки, запобігти тривалим міжнародним спорам, що нерідко тяжіють до відкритих збройних конфліктів, на кшталт таких, що детально досліджувалися у практиці Міжнародного суду ООН у справах про право проходу крізь територію Індії («Португалія проти Індії», 1960 р.) [10] або про храм Преа Віхеар («Камбоджа проти Таїланду», 1962 р.) [11]. До речі, в останньому випадку сутічки між сторонами ще тривають.

По-четверте, питання пріоритету міжнародно-правових звичаїв стосовно права України повинно бути вирішено обережно, з урахуванням зазначеної вище диференціації цього джерела та міцності української правової системи. Безумовно, Україна не може не визнавати пріоритет звичаїв, які об'єктивують основні принципи і норми міжнародного права й взагалі всі імперативні норми, які сформувалися у рамках чинної системи ООН. Саме їх і мали на увазі під час проголошення Декларації у 1990 р. Звісно, вони пріоритетніші за будь-яку державну конституцію у світі.

У сенсі внутрішньодержавної практики це означає, що з такими звичаями мають бути обізнані всі освічені люди. Не лише ті, хто має вищу юридичну освіту, а взагалі всі, хто у середній школі вивчав загальний курс з основ правознавства. Тому посилення і використання таких звичаїв у діяльності внутрішньодержавних, зокрема й судових органів, має бути вельми широким і вільним, що, однак, не передбачає права вищих судових органів на роз'яснення певних нюансів їх змісту та особливостей застосування у внутрішньому правопорядку.

Інша річ локальні звичаї у їх широкому розумінні. Впевнений, за юридичною силою вони не можуть переважати Конституцію України. Крім цього, артикуляція змісту таких звичаїв та включення їх до правової системи повинно бути предметом попереднього розгляду єдиного органу конституційної юрисдикції — Конституційного Суду України (далі — КСУ). Одночасно у міжнародно-правовій площині його висновок буде свідчити про безумовне юридичне визнання — *opinio juris* — таких норм. Це важливо, оскільки встановлення локальних звичаїв відрізняється від загальних значною специфікою. На відміну від останніх, довести їх існування набагато складніше. Політичні аспекти, як правило, домінують [12].

З огляду на це зазначимо, що визначення КСУ як єдиного і найбільш авторитетного судового органу, який мав би остаточне слово щодо існування та змісту міжнародної звичаєвої норми, її відповідності правопорядку України і Конституції України, особливостей її застосування у юридичній практиці України запобігло б появі й розквіту численної кількості «зручних одноразових» міжнародних звичаїв у практиці вельми розгалуженої судової системи нашої держави. Такий підхід відповідає зарубіжним стандартам. Крім цього, саме КСУ відповідно до п. 2 ст. 13 Закону України від 16 жовтня 1996 р. «Про Конституційний Суд України» уповноважений ухвалювати рішення та надавати висновки у справах щодо відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість. Верховний Суд України аналогічних міжнародно-правових повноважень поки не має. Але це питання дискусії.

По-п'яте, конституційна норма щодо звичаїв у найзагальнішому вигляді повинна вказувати на зв'язок і співвід-

ношення цього джерела з міжнародними договорами. У міжнародному праві вважається, що звичаї і договори мають однакову юридичну силу. Безумовно, це дуже спрощений погляд, але у нашому випадку його достатньо для визначення загального напрямку співвідношення цих джерел для внутрішньодержавного застосування. Їхня пріоритетність має залежати від часу утворення певного джерела щодо однорідних міжнародних правовідносин, тобто як це й визначається у міжнародно-правовій площині.

У міжнародному праві загальнови́знано, що як договори можуть змінювати або взагалі скасовувати міжнародно-правові звичаї, так і, навпаки, міжнародно-правові звичаї можуть змінювати певні норми міжнародних договорів або повністю їх скасовувати [13]. Такі взаємозаміни цих джерел у регулюванні певних міжнародних відносин відбуваються лише у міжнародно-правовій площині. Однак роль національної законотворчості, а також судової та адміністративної практики безпосередньо стосується і встановлення змісту звичаєвої норми, і її правового визнання. Проте не слід розраховувати на те, що будь-який державний орган візьме на себе відповідальність остаточно заявити про становлення міжнародно-правового звичаю, який скасовує або змінює норму міжнародного договору. Як і раніше, запропонував би наділити такою компетенцією КСУ.

Підсумовуючи викладене вище, на розсуд юридичної спільноти хочемо запропонувати проект конституційної норми щодо міжнародних звичаїв такого змісту:

«1. *Міжнародно-правові звичаї, які утворилися на підставі визнання правовими правил, що сформувалися у практиці міжнародних відносин, визнаються в Україні джерелом права.*

2. *Міжнародно-правові звичаї, що закріплюють загальновизнані принципи і норми міжнародного права, мають пріоритет над нормами внутрішньодержавного права.*

3. *Встановлення існування партікулярних (локальних) міжнародно-правових звичаїв, що сформувалися у практиці міжнародних відносин України з окремими державами і міжнародними міждержавними організаціями, здійснює Конституційний Суд України.*

4. *Міжнародно-правові звичаї і міжнародні договори України мають однакову юридичну силу. Їх пріоритетність у регулюванні однорідних міжнародних відносин визначається часом утворення звичаю або договору. Питання про утворення міжнародно-правового звичаю, який скасовує міжнародний договір України повністю чи його певні норми або змінює їх зміст, з'ясовує Конституційний Суд України».*

Безперечно, це перший варіант такої норми, який потребує додаткових доопрацювань і доповнень, що й буде зроблено автором статті у подальшому.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Vallikivi H. Domestic Applicability of Customary International Law in Estonia / H. Vallikivi // Juridica International. — 2002. — VII. — P. 28–38.*
2. *Wildhaber L. The Relationship between Customary International Law and Municipal Law in Western European Countries. Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht / L. Wildhaber, S. Breitenmoser // Heidelberg Journal of International Law. — 1988. — Vol. 48. — P. 163–207.*
3. *Пархоменко Н. М. Гармонізація законодавства України з європейським та міжнародним правом: методи, етапи, види / Н. М. Пархоменко // Часопис Київського університету права. — 2012. — № 1. — С. 338–342.*
4. *Шокін Ю. В. Міжнародно-правовий звичай: проблеми теорії і практики : монографія / Ю. В. Шокін. — Харків : Право, 2012. — 456 с.*
5. *Шокін Ю. В. Міжнародно-правовий звичай: сучасні проблеми, теорія і практика : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.11 / Шокін Юрій Вадимович. — Харків, 2016. — 422 с.*
6. *Лукашук И. И. Конституции государств и международное право / И. И. Лукашук. — М. : Спарк, 1998. — 124 с.*

7. *Case concerning Delimitation of the Maritime Boundary in the Gulf of Maine Area (Canada v. United States of America)*, Judgment of 12 October 1984. I.C.J. Reports, 1984. P. 246.
8. *Щекин Ю. В.* Политический взгляд на правовую природу международно-правовых обычаев / Ю. В. Щекин // Проблемы законности : респ. міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. — Харків : Національна юридична академія України, 2005. — Вип. 71. — С. 173–181.
9. *Щокін Ю. В.* Загальні принципи права: проблеми тлумачення п. 1 (с) статті 38 Статуту Міжнародного суду ООН / Ю. В. Щокін // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. — 2009. — № 872. — Вип. № 6. — С. 175–179. — (Серія: Право).
10. *Case concerning Right of Passage over Indian Territory (Portugal v. India)*, Merits, Judgment of 12 April 1960. I.C.J. Reports 1960. P. 6.
11. *Case concerning the Temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand)*, Merits, Judgment of 15 June 1962. I.C.J. Reports 1962. P. 6.
12. *Щекин Ю. В.* Особенности формирования двусторонних международно-правовых обычаев / Ю. В. Щекин // Проблемы законности : респ. міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. — Харків : Національна юридична академія України, 2007. — Вип. 87. — С. 147–156.
13. *Щекин Ю. В.* Изменение норм международных договоров международно-правовыми обычаями / Ю. В. Щекин // Проблемы законности : респ. міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. — Харків : Національна юридична академія України, 2007. — Вип. 89. — С. 186–194.

REFERENCES

1. Vallikivi H. Domestic Applicability of Customary International Law in Estonia, *Juridica International*, 2002, no. VII, pp. 28–38.
2. Wildhaber L., Breitenmoser S. The Relationship between Customary International Law and Municipal Law in Western European Countries, *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht, Heidelberg Journal of International Law*, 1988, vol. 48, pp. 163–207.
3. Parkhomenko N. M. Harmonizatsiia zakonodavstva Ukrainy z ievropeiskym ta mizhnarodnym pravom: metody, etapy, vydy [Harmonization of the legislation of Ukraine with the European and international law: methods, stages, types], *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, 2012, no. 1, pp. 338–342.
4. Shchokin Iu. V. Mizhnarodno-pravovyi zvychai: problemy teorii i praktyky [International legal custom: problems of the theory and practice], Kharkiv: Pravo, 2012, 456 p.
5. Shchokin Yu. V. Mizhnarodno-pravovyi zvychai: suchasni problemy, teoriia i praktyka [International legal custom: modern problems, theory and practice], Kharkiv, 2016, 422 p.
6. Lukashuk I. I. Konstitutsii gosudarstv i mezhdunarodnoe pravo [Constitutions of the states and international law], Moskva: Spark, 1998, 124 p.
7. *Case concerning Delimitation of the Maritime Boundary in the Gulf of Maine Area (Canada v. United States of America)*, Judgment of 12 October 1984, I.C.J. Reports, 1984.
8. Shchokin Yu. V. Politicheskiy vzglyad na pravovuyu prirodu mezhdunarodno-pravovykh obychaev [Political view on the legal nature of international legal customs], *Problemy zakonnosti*, Kharkiv, 2005, Issue 71, pp. 173–181.
9. Shchokin Yu. V. Zahalni pryntsyipy prava: problemy tлумачення п. 1 (s) statti 38 Statutu Mizhnarodnoho sudu OON [General principles of the right: problems of interpretation of item 1 (c) article 38 of the Statute of the International Court of Justice of the UN], *Visnyk Kharkivskoho natsionalnogo universytetu im. V. N. Karazina*, 2009, № 872, Issue 6, pp. 175–179.
10. *Case concerning Right of Passage over Indian Territory (Portugal v. India)*, Merits, Judgment of 12 April 1960, I.C.J. Reports, 1960.
11. *Case concerning the Temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand)*, Merits, Judgment of 15 June 1962, I.C.J. Reports, 1962.
12. Shchokin Yu. V. Osobennosti formirovaniya dvustoronnikh mezhdunarodno-pravovykh obychaev [Features of formation bilateral international legal customs], *Problemy zakonnosti*, Kharkiv, 2007, Issue 87, pp. 147–156.
13. Shchokin Yu. V. Zmnenie norm mezhdunarodnykh dogovorov mezhdunarodno-pravovymi obychaiami [Change of standards of international treaties international legal customs], *Problemy zakonnosti*, Kharkiv, 2007, Issue 89, pp. 186–194.

Щокін Ю. Конституційна норма щодо міжнародно-правових звичаїв: обґрунтування доцільності і змісту

Анотація. У статті наведена аргументація автора стосовно необхідності включення до Конституції України окремої норми щодо міжнародно-правових звичаїв. Обґрунтовується низка ключових положень, які, на думку автора, повинна містити відповідна норма. У висновках пропонується проект норми щодо міжнародно-правових звичаїв, який може стати відправною точкою для подальших наукових досліджень.

Ключові слова: Конституція України, міжнародно-правовий звичай, основні принципи і норми міжнародного права, локальні звичаї.

Щекин Ю. Конституционная норма относительно международно-правовых обычаев: обоснование целесообразности и содержания

Аннотация. В статье представлена аргументация автора относительно необходимости включения в Конституцию Украины отдельной нормы, касающейся международно-правовых обычаев. Обосновывается ряд ключевых положений, которые, по мнению автора, должна содержать соответствующая норма. В выводах предлагается проект нормы, посвященной международно-правовым обычаям, который мог бы стать отправной точкой для дальнейших научных исследований.

Ключевые слова: Конституция Украины, международно-правовой обычай, основные принципы и нормы международного права, локальные обычаи.

Shchokin Yu. Constitutional Norm Regarding to International Law Customs: Justification of the Feasibility and Content

Annotation. The article presents the author's arguments about the necessity of including to the Constitution certain provisions related to international law customs. The author proves a number of key provisions which, in his opinion, must contain the relevant provision. In conclusion, draft of the norm on the international law customs is proposed, which could become a starting point for further scientific researches.

Key words: Constitution of Ukraine, international law customs, the basic principles and norms of international law, local customs.